

Verzoening na conflicten?

Een praktisch-theologische benadering

R.Ruard Ganzevoort

In de Marge 8/3 (1999), 12-20.

In de theologische discussie is het thema ‘verzoening’ bij herhaling aan de orde. Het blijkt nog steeds een heet hangijzer. In plurale kerken wordt immers zelfs de roep om een synodale beoordeling (veroordeling?) niet geschuwd. Het gaat daarbij om de vraag of de klassieke uitleg van het begrip verzoening herzien moet worden. In de orthodox gereformeerde stroming wordt alle nadruk gelegd op de verzoening tussen God en mens op basis van het plaatsvervangend lijden en sterven van Jezus Christus. Alleen zo kan de zondige mens behouden worden. Er zijn echter ook theologen (zoals C.J. den Heyer) die aandacht vragen voor andere bijbelse interpretaties van Jezus’ leven, lijden en sterven. Hen wordt verweten dat zij zich verwijderen van de gereformeerde belijdenis en zelfs het hart van het evangelie aantasten. In deze discussie zijn vooral de exegeten en dogmatici met elkaar in gesprek. In dit artikel wil ik op praktisch-theologische wijze een bijdrage leveren. Ik richt me daarbij vooral op de consequenties van de visie op verzoening voor conflicten in de relatie tussen mensen. Dat betekent dat de eerste en laatste vraag is wat verzoening in de praktijk kan betekenen. Daartussenin zoek ik een inhoudelijk theologische verheldering.

INZET: DE PRAKTIJK

Wat is de relevantie van het theologische gesprek over de verzoening? Wie direct te maken heeft met conflict- en post-conflictsituaties, die beseft ook hoe weerbarstig het is dan over verzoening te spreken. Of het nu gaat om seksueel misbruik en geweld in huiselijke kring, of om politiek geweld waar we via vluchtelingen mee geconfronteerd worden¹, in de praktijk lijkt het wijs terughoudend te zijn bij het streven naar verzoening. Is verzoening een zinvol gespreksonderwerp? Misschien, maar dan vaak pas in laatste instantie. Pas wanneer het slachtoffer een lange weg heeft kunnen gaan van - vaak slechts gedeeltelijk - herstel, en slechts indien ook de dader bereid is een even lange weg te gaan van berouw en bekering, is verzoening als perspectief aan de horizon denkbaar. Velen bereiken dat punt niet, en als al de slachtoffers er aan toe komen, is het nog de vraag of de daders bereikbaar en bereid zijn. Heeft het zin over verzoening te spreken in een land, een gezin dat in puin ligt, waar de wonden vers zijn, en de eerste prioriteit lijkt te liggen in het weer leefbaar maken van de situatie? Maar ook andersom: is er enige toekomst denkbaar wanneer er geen verzoening plaatsvindt?

---

¹ Voor de overeenkomsten tussen verschillende vormen van geweld: Herman, J.J. (1996³) *Trauma en herstel, de gevolgen van geweld - van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam.

De vraag naar de relevantie heeft niet alleen te maken met de haalbaarheid. Misschien is verzoening een onbereikbaar ideaal. Dat wil niet zeggen dat we er niet over moeten spreken om het ideaal levend te houden. De vraag naar de relevantie heeft ook te maken met het verband tussen de kerkelijk-theologische discussie enerzijds en het gestalte geven aan een ideaal in de werkelijkheid anderzijds.

De kloof tussen de weerbarstige praktijk en de kerkelijke discussies over de theologische betekenis van het begrip verzoening is groot. In die discussies lijkt het vaststellen van de juiste betekenis en het pleiten voor een vrijere of bredere opvatting daarvan hand in hand te gaan met onverzoenlijke standpunten. Verzoening functioneert slechts als begrip in de relatie tussen God en mensen. Daar gaan de discussies over. Hoe de verhouding ligt tussen die verzoening en de verzoening tussen mensen onderling blijft buiten het gezichtsveld.

Nu roept de discussie over verzoening natuurlijk zoveel reactie op omdat het de kern van de christelijke traditie raakt, om niet te zeggen van het evangelie zelf. Herinterpretaties van het begrip verzoening worden dan ook als aantasting van de kern van het evangelie gezien, en leiden tot scherpe reacties. Wat gebeurt er met de christelijke boodschap - zo wordt gevraagd - wanneer het bij het lijden en sterven van Jezus niet langer gaat om de verzoening van onze schuld?

Toch is die laatste vraag problematisch, zeker wanneer we de verbinding willen leggen naar de concrete werkelijkheid van post-conflictsituaties. De argumentatie was eens eenduidig, in elk geval in de reformatorische traditie: omdat wij in Christus met God verzoend zijn en onze schuld vergeven is, daarom zullen we ons ook met elkaar moeten verzoenen onder vergeving van de schulden. Bijbelteksten als Efeze 2:11-22 komen dan aan de orde: 'Hij is onze vrede, die de twee één heeft gemaakt... door de twee tot één nieuwe mens te scheppen, en de twee, tot één lichaam verbonden, weer met God te verzoenen door het kruis.' Zo werkt verzoening met God door in verzoening met elkaar. Vergelijkbaar zijn de woorden van het Onze Vader, waar het vergeven van elkaar zo nauw samen hangt met vergeving ontvangen van God, dat niet (kunnen) vergeven ook Gods vergeving blokkeert.

Problematisch is deze argumentatie om tenminste drie redenen. De eerste is de versmalling van de betekenis van verzoening tot vergeving van de schuld. De tweede is het effect van deze boodschap op beschadigde mensen. De derde is dat een dergelijke benadering in de praktijk nauwelijks gestalte te geven is, al is het maar omdat de kern van het argument alleen door christenen wordt gedeeld. Dat betekent dat deze visie op verzoening niet toepasbaar is in een situatie waar mensen niet op deze argumenten wensen te worden aangesproken.

VERHELDERING VAN DE TERMEN

Het wordt tijd voor een theologische begripsverheldering. Doel daarbij is een wijze van spreken te vinden die meer relevant is voor de concrete praktijk. Daarvoor wil ik de termen 'vergeving' en 'verzoening' tegen elkaar afgrenzen, en er een derde term bij betrekken: 'recht'. Dat leidt tot een andere benadering dan wanneer vergeving, verzoening en schuld worden samen genomen.

Om te beginnen wil ik de begrippen 'vergeving' en 'verzoening' duidelijk van elkaar onderscheiden. Ik zie verzoening als een relationeel proces, en vergeving als een proces dat door het slachtoffer wordt voltrokken. Anders gezegd: vergeving is iets dat

het slachtoffer doet, verzoening doen slachtoffer en dader samen. Dat geldt niet alleen in situaties waarbij de één alleen maar slachtoffer is en de ander alleen maar dader. Ook wanneer beiden schuldig zijn moet het onderscheid gemaakt worden tussen vergeving schenken voor het aandeel van de ander, vergeving vragen voor het eigen aandeel, en verzoening als proces van herstel van de relatie. Vergeving en verzoening kunnen samen gaan, maar in de praktijk gebeurt dat lang niet altijd. Soms is er (oppervlakkige) verzoening zonder vergeving, soms vergeving zonder verzoening.

Het verschil tussen vergeving en verzoening wordt nader verhelderd met een invulling van de twee termen. Vergeving is in mijn visie het erkennen van de schuld en toch afzien van vergelding. Dat is dus niet vergeten, ontkennen, bagatelliseren of excuseren. Het zegt niet dat de ander weer vertrouwd wordt. Het sluit ook niet uit dat er erkenning van de schuld gezocht wordt bijvoorbeeld in een juridische procedure. Vergeving betekent dat het slachtoffer er voor kiest om de band los te maken die door de misdaad tussen dader en slachtoffer ontstaan was - dat wil zeggen: de schuld. Daarmee wordt het slachtoffer bevrijd en hersteld in een autonome positie.

Vergeving is dus niet afhankelijk van het berouw van de dader. Natuurlijk kan het proces versneld worden wanneer de dader werkelijk berouw heeft. Het blijkt in de praktijk dat ook dan vergeving niet altijd haalbaar is. Bovendien zou het betekenen dat een slachtoffer niet kan vergeven als de dader dood, onbereikbaar of niet berouwvol is. In dat geval blijft het slachtoffer gevangen zitten omdat de ander dader blijft. Vergeving betekent dat het slachtoffer het recht heeft om de schuld van de ander te erkennen en die erkenning te claimen, en dat hij of zij het recht heeft van wraak of vergelding af te zien ².

Verzoening is een relationeel proces. Het speelt zich af tussen twee (of meer) partijen: twee mensen, twee groepen, mens en God. Het draait bij verzoening om het herstel van de geschonden relatie. Daarvoor is nodig een grondige analyse van de breuk die in de relatie is opgetreden. Daarom zal verzoening na een storing in de communicatie anders zijn dan verzoening na een gewelddaad. Bij de analyse gaat het om de vraag op welk vlak er een breuk is opgetreden, en om de vraag wat nodig is om tot herstel te komen.

Wanneer het gaat om verzoening na onrecht, dan betekent werkelijke verzoening ook dat de machtsverhouding waarin de schuldige het slachtoffer gevangen hield doorbroken wordt. Verzoening betekent dat het slachtoffer niet langer in de rol van slachtoffer wordt gehouden omwille van de schuldige, maar de ruimte krijgt. Zelfs dat de schuldige zichzelf uitlevert aan de vrijheid van het slachtoffer om de relatie te herstellen. Daarmee wordt de verantwoordelijkheid voor de beschadigde relatie bij de schuldige gelegd en de macht van het slachtoffer over zijn leven en relaties hersteld.

In de praktijk wordt een behoefte zichtbaar om gedifferentieerd over verzoening te spreken. Dat kan aansluiten bij de theologische discussie over de betekenis van verzoening en van het lijden en sterven van Jezus ³. Dat kruis en opstanding centrale

---

² Ganzevoort, R.R. (1998) Klem tussen schuld en vergeving. Rol en recht van het slachtoffer. In: Houtman, C. e.a. (Red.) *Ruimte voor vergeving*. Kampen.

³ Een gedeelte van deze alinea's verscheen ook in de nota *Schuilplaats in de wildernis? Nota over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik*. Gezamenlijke vergadering van de synoden NHK, GKN en ELK op 28,29 en 30 januari 1999 (auteurs van het inhoudelijke deel: R.R. Ganzevoort & A.L. Veerman).

gegevens zijn in het christelijk belijden hoeft geen betoog. Wat precies de betekenis van kruis en opstanding kan zijn, verdient nadere aandacht. De klassieke interpretatie van de kruisiging als het offer waarmee voor de zonden betaald is heeft haar recht, maar geen alleenrecht. De exegetische discussies hebben in de afgelopen periode duidelijk gemaakt, dat het eenzijdig is om de dood en opstanding van Jezus alleen in dat licht te zetten.

Als we de teksten van het Nieuwe Testament lezen, dan blijkt dat er verschillende beelden en taalvelden gebruikt worden om de betekenis van Jezus' leven, lijden en sterven onder woorden te brengen. Daarvoor worden beelden van het offer gebruikt, naast beelden die meer te maken hebben met het vrijkopen van slaven. Er wordt gesproken over het wegdoen van de schuld, maar ook over God die de mensen opzoekt, hoezeer ze ook van Hem vervreemd zijn. De klassieke interpretatie heeft deze verschillende beelden en bewoordingen in één greep genomen. Voor de vragen waar we voor staan levert die ene greep zoals gezegd ook problemen op.

Wat levert het op wanneer we, naast die uitleg van verzoening als plaatsvervangende betaling voor de schuld, de uitleg plaatsen van verzoening als het doorbreken van de vervreemding die in het lijden tastbaar wordt? Om te beginnen biedt dat openingen om het lijden werkelijk te erkennen als lijden. Wanneer de theologische basis voor de omgang met lijden en conflicten wordt gezocht in het lijden van Jezus, dan heeft dat tot gevolg dat de betekenisgeving aan het lijden van Jezus ook toegepast wil worden op het lijden van mensen nu. Maar dat leidt tot kortsluiting, enerzijds omdat aan veel menselijk lijden niet zomaar een positieve betekenis mag worden gegeven, en anderzijds omdat daarmee het eigene van Jezus' lijden als plaatsvervangend lijden tekort wordt gedaan. Dat wordt anders wanneer we Jezus' lijden ook zien als de nabijheid van God in ons lijden, de solidaire betrokkenheid van God die ons roepen hoort en met ons het lijden doormaakt. Daarmee wordt het lijden serieus genomen als lijden, in alle zinloosheid en onverdraaglijkheid. De opstanding van Jezus is dan ook niet het einde van het lijden, maar de erkenning van Godswege dat Hij het lijden uiterst serieus neemt, zoals je kunt zien aan het feit dat Jezus na de opstanding herkend wordt aan zijn wonden. De behoefte om het lijden theologisch te rationaliseren vervalt daarmee.

Vervolgens biedt het openingen om het onrecht dat lijden veroorzaakt te erkennen als onrecht. In de klassieke interpretatie van het plaatsvervangend offer blijft een geweldige spanning zitten tussen de bedoeling die God met het lijden van Jezus had, en de verantwoordelijkheid van de mensen die Jezus ter dood brachten. Die spanning is zo groot, dat uiteindelijk de aanklacht om het onrecht Jezus aangedaan haar kracht verliest. Wat zouden we roepen om recht tot een God die zelf gekozen heeft dit onrecht te verdragen? Nu is deze spanning nog wel te verdragen in een intern theologische discussie, maar als Jezus' lijden en de verzoening daarbij het model wordt voor onze verzoening - en dus ook voor ons lijden - dan wordt het onmogelijk het verzet tegen onrecht vol te houden. Dan komen we verder met de betekenis van het lijden van Jezus als zijn nabijheid in het onrecht dat mensen ook nu overkomt.

De herinterpretatie van verzoening door Jezus' kruis en opstanding maakt het theologisch mogelijk te ontsnappen aan een legitimatie van geweld en onrecht en aan een rationalisatie van lijden. De verzoening met God krijgt een veelkleuriger gewaad. Daarbij is de verlossing uit onze zonden niet uitgesloten, maar daarnaast ontstaat ruimte voor de bevrijding uit de machten die ons gevangen houden. Dat lijkt mij van belang, juist waar het gaat om post-conflictsituaties. Het voorkomt een overspannen verwachting van bovenmenselijke verzoening, en het geeft ruimte om de verzoening te verbinden met recht en gerechtigheid. Voor de betekenis van vergeving betekent het dat niet langer de dader profiteert van de oproep tot vergeving, dat niet het onrecht onder tafel verdwijnt, en dat niet het slachtoffer wordt klem gezet in de verplichting tot vergeving.

Ik rond mijn pogingen om de termen te verhelderen af. Vergeving omschrijf ik als het met erkenning van de schuld afzien van vergelding door het slachtoffer. In dat kader is sprake van schuld. Verzoening omschrijf ik als het herstel van een geschonden relatie. Daarbij kan sprake zijn van miscommunicatie, van schuld, van onrecht. Als het gaat om miscommunicatie en vervreemding, krijgt verzoening vooral de gestalte van bemiddeling en nieuwe ontmoeting. Als er sprake is van onrecht - al dan niet wederzijds - zijn erkenning, berouw en genoegdoening onontkoombaar wil het tot verzoening komen. Dat wil zeggen: zonder recht en waarheid wordt verzoening op zijn best een leeg begrip, op zijn slechtst een partij kiezen voor daders. Het blijkt belangrijk - zowel in de relatie tussen mensen onderling als in de relatie tussen mensen en God - om helder te krijgen of de relatiestoring (vooral) met schuld en onrecht of met vervreemding te maken heeft. De verschillende bijbelse betekenissen van het lijden en sterven van Jezus bieden daarvoor ook verschillende interpretatiekaders aan.

OPNIEUW DE PRAKTIJK

Een voorbeeld van pogingen tot werkelijke verzoening te komen in een post-conflictsituatie is te vinden in Zuid-Afrika⁴. In de jaren tachtig werd daar al een heftige discussie gevoerd over verzoening. Het Kairos-document van 1985 onderscheidde drie theologische stromingen. De eerste was een rechtvaardiging van de apartheid, de tweede een profetische theologie die partij koos tegen de onderdrukking, en de derde trachtte met het sleutelwoord verzoening de problemen op te lossen. Volgens het Kairos-document ten onrechte, want 'er zijn ook conflicten die alleen beschreven kunnen worden in termen van gerechtigheid en ongerechtigheid, goed en kwaad, God en duivel. Dan is praten over "verzoening" niet alleen een verkeerde toepassing van de christelijke verzoeningsgedachte, maar volstrekt verraad van alles wat het christelijk geloof ooit heeft betekend.'

Niet minder scherp is het document van 1986 'Evangelical Witness in South-Africa', dat spreekt over de ketterse theologie van de status-quo⁵. De klassiek theologische benadering van verzoening wordt wel geaccepteerd, maar blijkt volgens het document niet de noodzakelijke oplossing van de problemen, omdat er niet op gerekend mag worden dat de meerderheid aanspreekbaar is op de normen van het evangelie, en

---

⁴ Ik volg de analyse van Koffeman, L.J. (1998) *Waarheid, verzoening en vergeving in Zuid-Afrika*. In: Houtman e.a., *a.w.*

⁵ Geciteerd uit de vertaling die in 1987 verscheen in *Soteria* 4(3)

bovendien de ‘wedergeborenen’ en ‘met God verzoenden’ de ergste racisten en onderdrukkers blijken te zijn. Ook hier wordt de theologie van de verzoening die door het Kairos-document werd afgewezen, van tafel geveegd, omdat inzicht in de conflicten ontbreekt. Tenslotte is het ontbreken van schuldbelijdenis en berouw ⁶, en van vergeving een onoverkomelijke blokkade voor werkelijke verzoening.

Tegen de achtergrond van deze discussies staat de start in 1995 van het ‘Truth and Reconciliation’ programma. Fundamenteel daarin is het boven tafel krijgen van de waarheid, dat wil zeggen: het creëren van een gemeenschappelijk verhaal. Schendingen van de mensenrechten worden grondig onderzocht, amnestie voor daders is alleen mogelijk nadat de volledige waarheid boven tafel is gekomen, en slachtoffers hebben in principe recht op schadevergoeding. De wijze waarop het proces in Zuid-Afrika is gestructureerd biedt een goed model van hoe in de praktijk met de problematiek van verzoening kan worden omgegaan. Tegelijk maakt de reactie op de uitkomsten van de commissie die dit proces begeleidde duidelijk hoeveel weerstand er bestaat wanneer de waarheid publiek wordt gemaakt. Diverse betrokkenen immers trachtten in 1998 publicatie van delen van het rapport van de commissie tegen te houden.

VERZOENING EN PROFETIE

Verzoening is een uitermate pijnlijk proces. In mijn eigen betrokkenheid bij de problematiek rond seksueel misbruik in gezinnen en kerken is er vaak de ervaring dat het zover niet komt. De waarheid komt niet of slechts zeer gedeeltelijk boven tafel, er wordt slechts beperkt recht gedaan, en als dat allemaal al gebeurt, dan enkel en alleen in een juridisch proces dat niet leidt tot een herstel van de relatie. Integendeel, de relatie is daarna in veel gevallen onherstelbaar. Waar verzoening wel voorkomt, is het vaak te snel en te oppervlakkig, meer een leefbaar maken van de status-quo, een min of meer naast elkaar leven, dan een werkelijke verzoening.

In dat alles zijn kerken vaak deel van het probleem. Ze kiezen voor neutraliteit, vergeving, en de lieve vrede. Ze maken zich druk om de juiste leerstellingen, ernstige ethische vragen of wereldwijde problemen. In eigen kring wordt het op tafel krijgen van de waarheid onvoldoende nagestreefd, en het doen van gerechtigheid niet voorop gesteld. Voor de reformatorische traditie geldt daarbij het risico van een dualistische benadering. Er worden tegenstellingen aangebracht tussen kerk en wereld, tussen het geestelijke en het materiële, tussen het tijdelijke en het eeuwige, tussen lichaam en ziel, tussen heden en de komst van het Koninkrijk in de toekomst ⁷. Voor een plurale kerk geldt dat tolerantie zozeer het bepalende criterium wordt dat ieder oordeel wordt vermeden. Dat alles maakt het problematisch om het bijbelse begrip ‘recht’ gestalte te geven in de concrete werkelijkheid.

Wellicht kan een herbezinning op de profeten van het Oude Testament ons dienen om voortdurend de verbinding vast te houden tussen de bekering tot of verzoening met God en de gerechtigheid en verzoening in de omgang met elkaar. De profetische

---

⁶ Vgl. Gruchy, J. de (1989) Confessing guilt in South Africa today in dialogue with Dietrich Bonhoeffer. *Journal of Theology for Southern Africa* 67, 37-45.

⁷ Walker, D. (1989) Evangelicals and Apartheid. An inquiry into some dispositions. *Journal of Theology for Southern Africa* 67, 46-61.

aanklachten van de God van Israël aan het adres van zijn eigen volk en aan het adres van anderen zijn altijd door deze dubbelheid getekend. Maatschappelijk onrecht, onderdrukking en geweld, worden in scherpe woorden benoemd. Nergens gaat het om een verindividualiseerde verlossing in de zin van een persoonlijke bekering die de status-quo legitimeert.

De God van Israël is de God van bevrijding en recht. Dat betekent dat slachtoffers van onrecht en geweld roepen tot God om zijn oordeel en uitredding. Bij dat oordeel worden de specifieke misdaden van elk afzonderlijk aan het licht gebracht. Berouw, schuldbelijdenis, genoegdoening (bijvoorbeeld herstelbetalingen of straf) en vergeving horen bij het proces van verzoening. Niet alleen de tussenmenselijke verzoening, ook de verzoening met God kan niet zonder deze stappen. Zo zegt ook Jezus het, die vermaant eerst de broeder die een grief tegen ons heeft op te zoeken en dan pas in het heiligdom te komen (Mattheüs 5:23-24).

DREMPELS VOOR VERZOENING

Het is niet mogelijk op dit moment een blauwdruk te geven voor dit proces. Wat ik heb willen doen is het doordenken van een aantal fundamentele vragen die aan de orde zijn wanneer we in een post-conflictsituatie - op welke schaal ook - over verzoening willen spreken. De belangrijkste punten die daarbij aan de orde kwamen is het onderscheid met vergeving, het belang van de waarheid en het doen van recht. Daarom is een precieze analyse van een concrete situatie nodig en een profetisch partij kiezen voor wie onrecht is aangedaan. Tegelijk moet dan wel in het oog gehouden worden dat ook het verhaal van daders gehoord wordt. Zeker in een situatie waar beide partijen misdaden hebben begaan is het ontrafelen van de waarheid een intensief en ingewikkeld proces. Zoals gezegd zal ik niet veel zeggen over hoe dat gestalte moet krijgen, ook al omdat dat meestal niet de directe taak of rol is van kerken en hulpverleners. Wel kunnen ze - in aansluiting bij de profeten - blijven vragen om dit recht en deze waarheid, en weigeren genoeg te nemen met een oppervlakkige vrede. Zo krijgt de oproep tot verzoening ook een getuigende waarde.

Ik wil nog wel een enkele opmerking maken over het feit dat het proces van verzoening een pijnlijke weg is. Dat geldt voor alle betrokkenen, maar niet voor allen op dezelfde wijze. Daarom is het zinvol oog te hebben voor de drempels die moeten worden overwonnen. Dat kan misschien al te hooggespannen idealen voorkomen. Als ik hier spreek over slachtoffers, daders en omstanders, dan bedoel ik steeds mensen voor zover ze in een concrete situatie slachtoffer, dader en omstander zijn⁸. Omdat de werkelijkheid vaak dubbelzinniger is, zullen velen in meer dan één rol belemmeringen ervaren in het proces van verzoening.

Voor slachtoffers ligt de belangrijkste drempel in de traumatische beschadigingen⁹. Dat heeft veel gevolgen, maar een paar zijn bijzonder relevant. In de eerste plaats is er het balanceren tussen vermindering en herbeleving van het trauma. Dat uit zich in nachtmerries en flashbacks die zo intens kunnen zijn dat het proces van het

---

⁸ Voor deze perspectivistische benadering: Ganzevoort, R.R. (1999) Tussen trauma en tolerantie. Seks met kinderen in de context van kerk en geloof. *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 53(2), 117-134

⁹ Herman, J.L. *a.w.*

achterhalen van de waarheid bijna ondraaglijk is. Pas wanneer de veiligheid is gegarandeerd kan er ruimte ontstaan voor het onder ogen zien van de feiten. In de tweede plaats zijn er beschadigingen in het vermogen in relaties te functioneren. Verzoening als relationeel proces is pas mogelijk als het slachtoffer eerst in niet bedreigende relaties dit vermogen heeft kunnen herstellen. In de derde plaats zijn er beschadigingen in de autonomie, zodat het vragen om recht problematisch wordt. Pas na herstel van de autonomie kunnen stappen gezet worden in een proces waar recht gedaan wordt. Het eerste belang van slachtoffers is dan ook niet verzoening, maar herstel, verwerking of genezing. Wordt te snel ingezet op de verzoening, dan kan dat voor slachtoffers leiden tot een versterking van het trauma.

Voor daders ligt de belangrijkste drempel in het meest voor aan liggende belang de misdaden te bedekken. Dat kan met schuldbesef samenhangen, maar het heeft in elk geval te maken met schaamte, het gevaar het gezicht te verliezen en de bedreiging van de positie die ze veelal met het onrecht hebben verworven. Waar slachtoffers vaak gemarginaliseerd zijn, daar zijn daders meest machthebbers. Werkelijk berouw, schuldbesef, de bereidheid verantwoordelijkheid te dragen voor de gevolgen en de inzet voor genoegdoening, dat alles zou betekenen dat hun positie, macht, en eventuele rijkdom verloren dreigen te gaan. Een en ander betekent dat zelfs bij erkenning van de waarheid daders belang hebben bij het bagatelliseren ervan, of het aandringen op spoedige vergeving, zodat de status-quo kan blijven bestaan. Als te snel op de verzoening wordt ingezet, zonder een blijvende confrontatie met hun schuld en verantwoordelijkheid, dan gaan daders feitelijk vrijuit.

Voor omstanders ligt de belangrijkste drempel in de wens neutraal te blijven. Dat betekent namelijk dat ze niet hoeven te kiezen tegen de machtigen, dat ze niet de pijn onder ogen hoeven te zien, en meer nog: dat ze kunnen blijven leven in de illusie van een veilige en rechtvaardige wereld. Wanneer omstanders gedwongen worden om werkelijk getuige te zijn van wat zich heeft afgespeeld, dan ontmaskert dat hun medeplichtigheid met de daders, en het ondermijnt de illusoire zekerheid van hun eigen bestaan. Immers, van deze zelfde misdaden zouden ook zij slachtoffer hebben kunnen worden. Rationalisaties en het pleidooi voor verzoening zijn dan ook een aantrekkelijk middel voor de omstanders, maar daarmee wordt de facto partij gekozen voor de daders en tegen de slachtoffers.

NOGMAALS VERZOENING EN GOD

Ik ben vooral ingegaan op verzoening en vergeving tussen mensen. In een gelovige levenshouding heeft die iets te maken met de verzoening tussen mensen en God en vergeving die mensen van God ontvangen. Over de verhouding daartussen maak ik nog een enkele opmerking. Een belangrijke vraag daarbij is of de verzoening en vergeving tussen mensen gevolg is van of voorwaarde voor de verzoening met God. Eerder noemde ik al de bede uit het Onze Vader, waar blijkens de toelichting in Mattheüs 6:14-15 het elkaar vergeven voorwaardelijk is voor Gods vergeving. In Mattheüs 5:23-24 is het de schuldlige die eerst verzoening met zijn of haar slachtoffer moet zoeken, maar ook dan gaat het om een voorwaarde voor de verzoening met God. In de al genoemde tekst uit Efeze 2 lijkt de onderlinge verzoening meer doorwerking dan voorwaarde.

Gevolg of voorwaarde - kennelijk zijn vergeving en verzoening in de relatie tussen mensen en in de relatie met God nauw verbonden. De menselijke vergeving en

verzoening is - als gevolg - zo verbonden met wat God geeft dat het stagneren van intermenselijke vergeving ook een belemmering wordt voor het ontvangen van Gods vergeving. Wellicht is het dan ook zinvoller te denken in termen van parallelie: wat in de relatie met God gebeurt is verbonden met wat in de relatie met mensen gebeurt, omdat in al deze relaties dezelfde persoon functioneert. Als mens kan ik mijn relatie met anderen niet losmaken van mijn relatie met de Ander. Dat betekent dat verbittering en verharding in de rol van slachtoffer ook andere relaties blokkeren. Vergeving als proces van losmaking destagneert deze relaties. In de rol van dader zijn berouw en schuldbelijdenis de losmakende of bevrijdende stappen die ook in de relatie met God doorwerken.

TOT SLOT

Vergeving en verzoening zijn niet hetzelfde. Wel hebben ze elkaar nodig. Vergeving - zoals ik het hierboven omschreven heb - is een weg naar vrijheid voor mensen die door een ander zijn gekwetst of beschadigd. Het is een uitweg uit de bitterheid en een losmaking uit de rol van slachtoffer. Uiteindelijk blijft die vergeving onaf wanneer het niet ook tot verzoening kan komen. Verzoening zonder vergeving blijft evenzeer beperkt.

Zonder verzoening kunnen we niet. Vanuit een gelovige of theologische benadering is een afzien van de verzoening onmogelijk. Het zou betekenen dat we afzien van hoop, van liefde, van geloof en vertrouwen. Ook vanuit de praktijk is afzien van verzoening onmogelijk. Het zou betekenen dat er geen herstel en geen toekomst is. Uiteindelijk is verzoening na een conflict de enige mogelijkheid om structureel weer iets op te bouwen. Wil verzoening echter werkelijk iets betekenen en opleveren, dan moet wel worden voldaan aan een aantal voorwaarden: waarheid, recht, oog voor de belangen van de verschillende betrokkenen, en inzicht in de manieren waarop te snel spreken over verzoening een instrument kan worden van het onrecht.